

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

לחופו של ים

מאפולוניה דרך רכס הכורכר ולמרגלותיו עד חוף יורדי-ים (חוף הנכים)
"כל צרור אבן וקיסם עץ – מדרש פליאה, ובכל שוחה וגומה - רזי עולם"
(ח"נ ביאליק)

שרידי אפולוניה, מתוך [ויקיפדיה](#)

[היש"מ](#) מותאם לסדנת "מכלול נופאדם בארץ ישראל"

מאת: סיגל יהודאי ליאורה קורן

עריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

עיבוד: אלי שיש

תשע"ג - 2013

רח' הנבאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054

אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים שאינם אתרי משרד החינוך.

תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות הכלולות בו, הינו באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

לחופו של ים

מאפולוניה דרך רכס הכורכר ולמרגלותיו עד חוף יורדי-ים (חוף הנכים)

"כל צרור אבן וקיסם עץ – מדרש פליאה, ובכל שוחה וגומה – רזי עולם"

(ח"נ ביאליק)

מכלול הפרטים בנוף קשורים זה בזה בקשרי השפעה הדדיים. לכן הנוף נמצא בתהליך בלתי-פוסק של שינוי. האדם הוא חלק מהנוף – הוא משפיע במעשיו על הסביבה, וכתוצאה מכך גם על עצמו. לעתים ההשלכות של מעשיו ניכרות בשטח, ולעתים הן סמויות מהעין. מסלול היש"מ עובר במרחב העיר הרצליה: מתחיל בגן הלאומי "[אפולוניה](#)", הנושק לשכונותיה המערביות והצפוניות של העיר, עובר על רכס הכורכר, יורד למרגלותיו ונמשך לאורך הים עד חוף "יורדי-ים" ("חוף הנכים"). במסלול משולבים מרכיבים שונים של נופאדם: שימור אתרים ומורשת, קיום נוף פתוח בקרבת עיר, השפעת האדם על חופי הרצליה ומצוק הכורכר הם דוגמה להשפעות מעין אלו לאורך חופי הארץ הנושקים לים התיכון. בעזרת מרכיבים אלו, ננסה להבין את ההשלכות הנובעות ממעשיו של האדם ואת אחריותו לסביבתו.

חבל ארץ: [מישור החוף, השרון](#).

משך זמן היש"מ: כ-6 שעות (ללא נסיעה).

אורך מסלול ההליכה: כ-3 ק"מ (לא כולל אתר אפולוניה).

מפה: מישור החוף-השרון מס' 7, מפת העיר אפולוניה (רשות הגנים הלאומיים).

נקודת התחלה: אפולוניה, רחוב יגאל ידין, הרצליה.

נקודת סיום: חוף "יורדי ים" ("חוף הנכים"), שד' אבא אבן בהרצליה, חנייה לאוטובוס בחניון הצפוני של המרינה או בחניון הפתוח של קניון "ארנה".

עונה מומלצת להמחשת תכני הסדנה: סתיו, אביב וחורף נעים.

מגבלות: אין לאורך המסלול אזורים מקורים, ולכן לא מומלץ לערוך את היש"מ בימים סוערים.

דגשי בטיחות: הליכה בחוליות או בקבוצה, אזהרה מפני המצוקים – בעיקר ליד כבשן הסיד, אזהרה מפני זריקת אבנים מהמצוק לים. אין לעבור את החבלים ואין לרדת מהשבילים. אין ללכת בצמוד למצוק שלאורך חוף הים מחשש למפולות.

דרגת קושי: קל, מותאם לנכים – בר-נגישות רק בתחום אתר אפולוניה ורק במסלול העליון.

אתרים בתשלום: [גן לאומי "אפולוניה"](#) – לתלמידי מסגרת חינוכית בעיר הרצליה, ללא תשלום.

מה ביש"מ

1. [תיאור המסלול](#)
2. [מפות היש"מ](#)
3. [תיאור האתרים שבמסלול](#)
4. [מהלך הפעילות ביש"מ](#)
5. [המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ :](#)
 - [האוצר של אפולוניה \(1\)](#)
 - [אפולוניה בעקבות העבר \(2\) – משימות לתלמידים](#)
 - [פרטים בנוף \(3\)](#)
 - [אפולוניה בעקבות העבר \(4\) – תשובות למורה](#)
 - [הצלבנים באפולוניה \(5\) – הצגה](#)
 - [אפולוניה – פעילות נוספת לבחירה \(6\)](#)
 - [מבצרי הצלבנים בארץ ישראל](#)
 - [תולדות אפולוניה](#)
 - [המבצר כמבנה הגנתי](#)
 - [חיי היומיום במבצר](#)
 - [עבודת הארכיאולוג](#)
 - [שחזור המבצר](#)
 - [הצעות לשחזור מבצר אפולוניה \(7\)](#)
 - [זרקור מידע על המרינה בהרצליה \(8\)](#)
 - [חופי הרצליה בין הזמנים \(9\) :](#)
 - [חופי הרצליה בשנים 1972 ו-2003](#)
 - [המרינה בהרצליה – צילום אווירי](#)
 - [שרידי אפולוניה למרגלות המצוק שקרס](#)
 - [צדפים וקונכיות – זיהוי \(10\)](#)
 - [משחקים ונהנים \(11\)](#)
 - [מעגל השל"ח \(12\)](#)
 - [מהו מעגל השל"ח](#)
6. [ביבליוגרפיה מומלצת](#)
7. [קישורים אינטרנטיים נוספים](#)

תיאור המסלול

תחילת המסלול בכניסה לאפולוניה, בתצפית לעבר **החפיר החיצוני (1)** – אחד משלוש מערכות הביצורים של אפולוניה. משם נתקדם לעבר תצפית על **שרידי הווילה הרומית (2)** מהתקופה הביזנטית. מנקודה זו, נתקדם צפונה לאורך המסלול אל **ברכות ובורות מים (3)** ואל **כבשן הסייד (4)**. נגיע אל שביל הגישה אל המצודה, שם נראה את **הדגם המשוחזר של המצודה (5)**. ניכנס בשביל הגישה למבקרים אל **המצודה (6)** המבוצרת ואל אתריה – המשקפים את התנהלות חיי היומיום במצודה. נחזור אל הכניסה לאתר, ומיד נעבור בשער הקטן שבצד ימין, ונעלה בשביל לכיוון מערב. השביל מקביל לגדר הצפונית של מוסד "מצפה ים", ומתעקל דרומה **מצוק הראדר**. בתחום המוסד, בולט מבנה **משטרת החופים הבריטית (7)** – שבין היתר, איתרה ספינות מעפילים. משם נמשיך דרומה על המצוק אל רחבת החניה של **מסגד "סידנא עלי" (8)**. משם נרד לחוף. נגיע אל **מערכת מגורים החצובה במצוק הכורכר (9)**. מערכת זו שימשה כביתו של איש המערות נסים כחלון. נצעד לאורך החוף לכיוון דרום עד לחוף "יורדי-ים" ("חוף הנכים"), שם נקודת הסיום של המסלול.

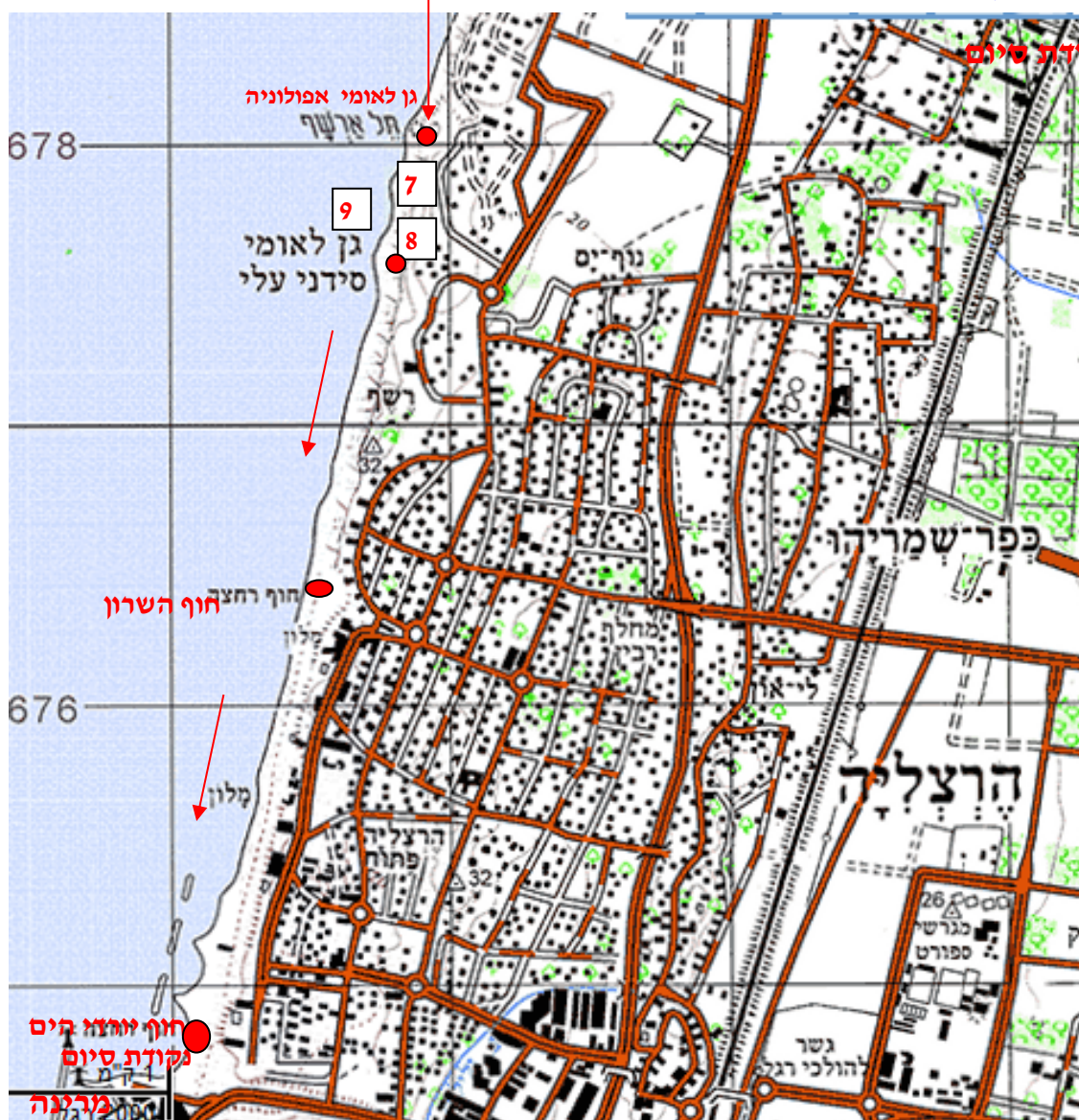

מתוך: עמוד ענן

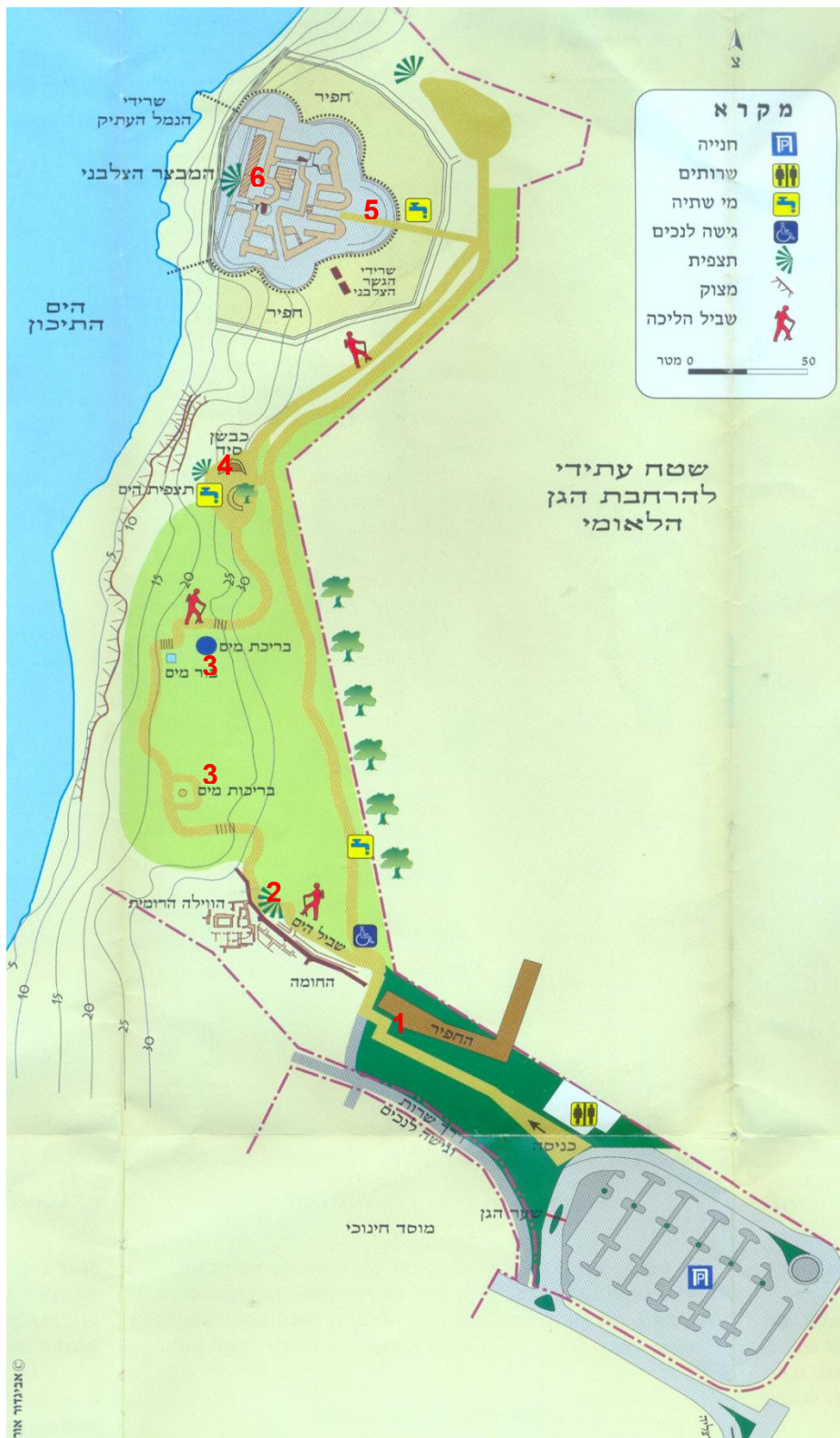
מתוך: עמוד ענן

אתרים 1-6

נקודת סיום

מפת אתר "אפולוניה", מתוך: רשות הטבע והגנים הלאומיים

חזור

תיאור האתרים שבמסלול

חפיר (1) – החפיר הוא חלק ממערכת ההגנה של העיר בתקופה הצלבנית. החפיר הקיף את אפולוניה משלושה כיוונים: מדרום, ממזרח ומצפון. מצד מערב, זכתה אפולוניה להגנה טבעית בשל מצוק הכורכר הגבוה.

הווילה הרומית (2) – תצפית על הווילה הרומית הממוקמת על תוואי החומה מהתקופות המוסלמית והצלבנית. משני צדי החומה, נראים שרידי מתקנים מהתקופה הביזנטית ששימושם אינו ברור. שרידי הווילה הרומית, הפונה לים, כוללים שרידים של חצר פנימית פתוחה שהייתה מוקפת חדרים – כמקובל באדריכלות הרומית. הווילה הרומית התקיימה בין המאה הראשונה לספירה למאה השנייה לספירה.

ברכת המים (3) – ברכת מים מטויחת, אשר שימשה לאגירת מים. ברכת המים היא חלק ממערכת ברכות מהתקופה הביזנטית. ברכות המים ובורות המים מעידים שהיישוב התקיים על מים שנאגרו ממי הגשמים.

כבשן הסיד (4) – במתקן זה, שרפו אבני גיר כדי להפיק מהן סיד. את אבני הגיר לשרפה הניחו על תקרת הבור, ובחלל הבור הבעירו את האש. בתום השרפה, המתינו ימים מספר עד שהכבשן התקרר, אז פירקו את קירותיו ואספו את הסיד. הסיד שימש כחומר לבנייה, בעיקר לאיטום גגות, קירות ובורות מים. כבשן הסיד שבאתר הוא מהתקופה העות'מנית.

דגם המצודה (5) – דגם המצודה הצלבנית באפולוניה, הנמצא בשביל הגישה למצודה.

המצודה (6) – חלק **ממבצר צלבני** שנבנה בחלק הגבוה של האתר. הקמתו של המבצר התחילה ב-1241 לסה"נ. המבצר הוקף בחפיר ובשלוש מערכות ביצורים: מערכת הביצור החיצונית כללה חומת תמך, מגדלים חצי עגולים ושער. המערכת הפנימית הייתה קיר היקפי, בגובה של כשישה מטרים, שתחם את המערכת החיצונית והיה גבוה ממנה. קיר זה היה הקיר החיצוני של החדרים שסביב לחצר המבצר. את המצודה הקיף חפיר, בנוסף לחפיר שהקיף את העיר כולה. החפיר היה ריק ממים. אל המבצר נכנסו באמצעות גשר שעבר מעל לחפיר. הכניסה מקצה הגשר אל השער הפנימי של המבצר הייתה עקיפה.

השער התנשא לגובה שתי קומות, והיה מוגן בשני מגדלים חצי עגולים. בכניסה לשער הייתה סבכת ברזל, ולאחריה שתי דלתות עץ. אולם הכניסה היה מקורה ועמדו בו ספסלים משני צדיו. על מטבע צלבני שהוטבע באפולוניה במאה ה-13, נראים מבנה המגדל המרכזי ושני המגדלים העגולים, הנמוכים יותר, שהיו משני צדיו.

מערכת הביצור השלישית הייתה **מגדל העוז** : מבנה מתומן (בעל שמונה צלעות) שנישא לגובה של עשרה מטרים. ממגדל העוז אפשר לראות את שרידי הנמל הצלבני – שבכניסה אליו היו שני מגדלים, אחד מכל צד. שרידי שני המגדלים נראים מבצבצים מתוך הים. ביום שבו הראות טובה, אפשר לראות ממנו אף את יפו בדרום ואת קיסריה בצפון – גם הן ערי נמל שהוקמו בתקופה הצלבנית. ממגדל העוז אפשר לצפות אל המבצר ולראות את שרידיו ואת שער הכניסה הפנימי. בתוך המצודה אפשר לראות את חצר הפנימית של המבצר, את האולם הצפוני, את מתקני האחסון, את מתקן הטחינה, את המטבח ואת חדר האוכל. בתוך המבצר יש **חדר שרוף**, עדות אילמת לקרב בין הצלבנים לממלוכים – במסעם של האחרונים לכיבוש ערי החוף הצלבניות. לאחר שהצלבנים נכנעו, הכריחו אותם הממלוכים להרוס את המבצר ולשרוף אותו. סימני השרפה נראים בקירות חדר זה. מחדר זה, ירו החיילים הצלבנים אבני קלע וחצים לעבר החיילים הממלוכים, כפי שעשו גם מחדרים אחרים שפנו לכיוון ראש הגשר והחפיר. במבצר ובסביבתו נמצאו 2,200 אבני קלע, רובן ליד שער הכניסה הפנימי.

מתקן הרדאר ותחנת המשטרה הבריטית (7) – סמוך למסגד "סידנא עלי", בתוך מוסד "מצפה ים", נמצא בניין בולט. את הבניין בנו הבריטים כתחנה של משטרת החופים, במקום הוצב מכ"ם לגילוי ספינות מעפילים.

ב-23 בנובמבר 1945, הצליחה אניית המעפילים "ברל כצלסון" להגיע לחופי הארץ, לחוף שפיים. הבריטים גילו את הספינה והזעיקו כוחות צבא. חלק מהמעפילים ומאנשי הפלמ"ח, שלא הספיקו להתפנות מהמקום, נעצרו על-ידי הבריטים.

בעקבות מקרה זה, הוחלט לתקוף את התחנות של משטרת החופים הבריטית שבסידנא עלי ובגבעת אולגה, ולפוצץ אותן. הבריטים הבחינו בכוח המתקרב ופתחו לעברו באש. הכוח פרץ למקום והניח את חומר הנפץ. הבריטים הוזהרו כי המקום עומד לפני פיצוץ. רובם עזבו את המקום, הנשארים נפגעו בפיצוץ.

בעקבות פעולה זו, הטילו הבריטים עוצר על קיבוץ שפיים ועל מושב **רשפון**, וערכו במקום חיפוש נרחב לגילוי מחבואי נשק. את בניין המשטרה שנפגע, שיקמו הבריטים בזמן קצר.

סידנא עלי (8) – מסגד "סידנא עלי" נמצא על צוק בחלק הצפוני של חוף הרצליה, סמוך לשכונת נוף-ים שבמערב הרצליה. המסגד שימש את תושבי הכפר הערבי אל-חרם – ששכן במקום עד מלחמת העצמאות.

במסגד קבור עלי בן-עולים, הקדוש למוסלמים, מצאצאי החליף עומר בן אל-ח'טאב. לפי המסורת המוסלמית, היה עלי לוחם מוסלמי. הוא נפל בקרבות עם הצלבנים בסביבת אפולוניה בשנת 1250 בקירוב. הערבים המוסלמים קוראים למקום גם "חרם (מקום קדוש) סידנא עלי", ובקיצור: אַל-חרם (המקום הקדוש). המבנה הנוכחי של המסגד הוקם בתקופה הממלוכית, בשנת 1481.

מערכת מגורים החצובה במצוק הכורכר (9) – מערכת מגורים זו נבנתה על-ידי נסים כחלון – איש המערות – במשך יותר משלושים שנה. במקום פסלים של חיות דמיוניות, וצמחיית החוף – אוהל האצבעות – גולשת על סלעי הכורכר. חלוקי אבן שעוגלו והוחלקו ובקבוקים ריקים מוצבים בתוך אחד המבנים וסביב לו, ומשולבים במבנים האחרים. המבנה חצוב בסלע הכורכר ובנוי בקומות עד למחצית מצוק הכורכר. מחילות חצובות מקשרות בין החללים שבמערכת המגורים, שנבנתה במשך השנים.

מהלך הפעילות ביש"מ

ס ו ד ר	מיקום הפעילות	נושא הפעילות	תיאור הפעילות	דגש מיוחד	הערות	זמן	ציוד מיוחד
1	אפולוניה – רחבה מוצלת ליד החפיר (1)	הצגת נושא היש"מ לאורך הזמן <u>באפולוניה</u>	מה מצפה לנו היום? קישור היש"מ לסדנה והצגת המסלול משימת <u>מש"צים</u> ציר הזמן באפולוניה הצגת התקופות ההיסטוריות באתר <u>סיפור האוצר של אפולוניה (1)</u> משימה מלווה לאורך הפעילות באתר.		מש"צים מקבלים הנחיה להציג את התקופות ההיסטוריות בדרכם באתר.	20 דק'	<u>מפת אתר אפולוניה</u> <u>האוצר של אפולוניה (1)</u> רמזים למציאת האוצר בהתאם למיקומו.
2	רחבת הכניסה, ליד השולחנות	ארוחת בוקר התארגנות, הוראות ביטחון ובטיחות.	<u>חלוקה לחוליות</u> בנות 4 תלמידים, חלוקת משימות לחוליות: <u>אפולוניה בעקבות העבר (2) – משימות לתלמידים</u>	הנחיות לגבי תכנית הפעילות: חלוקה לחוליות ומשחק חידות המורכב מאיסוף רמזים. על כל משימה שבוצעה כראוי, מקבלים רמז המנחה למיקום האוצר (רצף הרמזים ירכיב את מיקום המטמון)	בזמן ארוחת הבוקר, יש להטמין את המטמון במקום הרצוי במצודה. אפשר לבחור דרך אחרת למתן רמזים ותוכן אחר.	30 דק'	<u>אפולוניה בעקבות העבר (2) – משימות לתלמידים</u> <u>אפולוניה בעקבות העבר (4) – תשובות למורה</u>
3		יש לי שם				ביצוע משימה ראשונה: שמותיה של אפולוניה לאורך התקופות ההיסטוריות	15 דק'
4	וילה רומית (2)	<u>אפולוניה בעקבות העבר (2) – משימות לתלמידים</u>	1. התלמידים עונים על השאלות. 2. החוליות מתחרות ביניהן במילוי הדף ובמענה לשאלות. חוליה שמסיימת ראשונה צוברת נקודה ומקבלת רמז המנחה למיקום האוצר.			15 דק'	
5	בורות מים (3)					אפשר לראות בים גון ירוק זרחני. שריד לחומרים מסוכנים שהושלכו לים ממפעל תע"ש שהיה כאן בעבר	10 דק'
6	כבשן הסיד (4)				אפשר להיעזר בטלפונים להשגת מידע.	15 דק'	

7	דגם המצודה (מגדל העוז) (5)	הסבר על הדגם ועל החפיר הנוסף	תצפית לכיוון המבצר, החפיר והגשר, וסיפור הקרב	השוואה לחפיר שסביב לחומת העיר	מורה נוכח במקום	15 דק'	דגם בליסטרה ואבני קלע, הצעות לשחזור מבצר אפולוניה (7)
8	המצודה (מגדל העוז) (6)	1. אפולוניה בעקבות העבר (2) – משימות תלמידים 2. תצפית: פרטים בנוף (3) שלושת הרבדים וקשרי השפעה 3. צלבנים 4. התמונה היפה 5. מציאת המטמון	פתרון משימה 6 תצפית: מערבה ולמטה: שרידי הנמל של אפולוניה ושרידי המבצר שנפלו למים כתוצאה מכרסום סלע הכורכר על-ידי הגלים צפון: נתניה והארוכות בחדרה דרום: רידינג, ת"א- יפו, ביום בהיר גם את הארוכות באשקלון מזרח: שרידי מפעל תע"ש, גגות של רישפון והרי שומרון משימת מש"צים: הצלבנים באפולוניה (5) – הצגה תחרות: באינסטגרם – שולחים אל המדריך ומעלים למרחב הלימוד כתוצר משותף המסכם סיור או כמצגת כיתתית משותפת. קבלת רמז אחרון למיקום המטמון	יש להנחות את התלמידים להצטלם באינסטגרם במהלך הפעילות במצודה.	מורה נוכח בנקודת התצפית ומנחה את החוליות השונות לביצוע התצפית.	20 דק' 15 דק' 15 דק' 5 דק'	תלבושות באחריות המש"צים: צלבים, גלימה לבנה, כובע טמבל, מכנסי חאקי קצרים מטמון: כד ובו מטבעות שוקולד
9	רחבת הכניסה ליד השולחנות	סיכום ביניים	פרטי הנוף וקשרים בין הרבדים על-פי התצפית שערכו התלמידים מתצפית מגדל העוז	קשרי השפעה בין הרבדים		15 דק'	

10	משער הכניסה לאפולוניה אל מצוק הכורכר – תחנת הראדר וסידנא עלי (7)	הליכה	סיפור אניית המעפילים "ברל <u>כצנלסון</u> " והמשטרה הבריטית.	תשומת לב לבית של <u>נסים כחלון – איש המערות</u>	אין לרדת לחוף אפולוניה מחשש למפולות.	15 דק'	
	מגרש החניה של סידנא עלי (8)	מסגד "סידנא עלי"	סיפורו של מקום			5 דק'	
11	ביתו של נסים כחלון (9)	תצפית לעבר הבית של נסים הבנוי על מצוק הכורכר	א. <u>ביתו של נסים כחלון כמבנה אקולוגי</u> ב. <u>נסים כחלון ורשויות החוק</u> ג. מצב <u>חופי הרצליה בין הזמנים (9)</u> לאור בניית המרינה	האם יש לאפשר לנסים כחלון לחיות בבית שבנה בשטחים ציבוריים ללא אישורים או שיש לממש את צו ההריסה? (נסים כחלון פונה מהמקום לפני שנתיים). שרידי אפולוניה לאחר קריסת המצוק	אפשר לשלב ניקוי חופים – שקיות אשפה <u>זרקור מידע על המרינה בהרצליה (8)</u>	30 דק'	
12	מחוף "סידנא עלי" ל"חוף הנכים"	הליכה ופעילויות שונות לאורך המסלול בנקודות נבחרות מעגל השל"ח <u>וסיכום היש"מ</u>	א. תחרות בלוטו – <u>צדפים וקונכיות (10)</u> ב. ניקוי חופים – תחרות "השקית המלאה" בין הקבוצות. אפשרות להכין פסל סביבתי. ג. <u>משחקים ונהנים (11)</u> <u>מעגל השל"ח (12)</u> אחריות והשפעה	איסוף צדפים ומיונם – תחרות בין הקבוצות באיסוף צדפים רבים, בזיהויים ביופיים ובשלמותם.	חשוב: אין ללכת בצמוד למצוק מחשש למפולות.	90 דק'	<u>צדפים וקונכיות (10)</u> , שקיות אשפה גדולות
13	מהחוף הנכים לחנייה	הליכה				10 דק'	

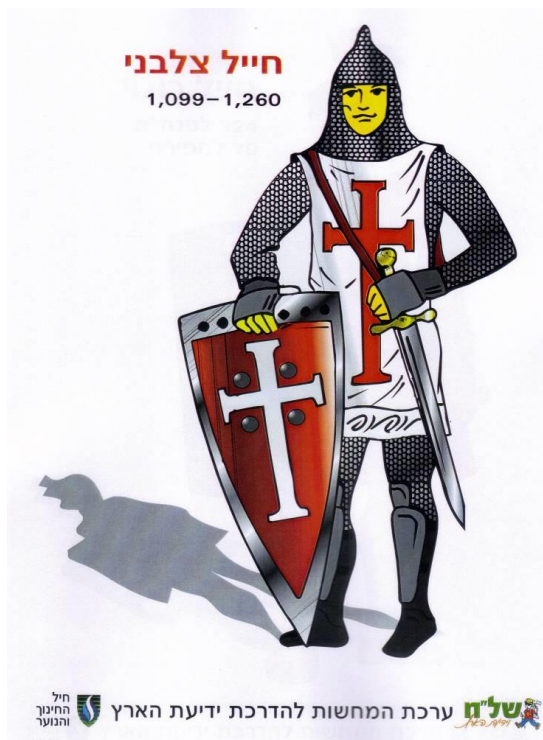

המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ

האוצר של אפולוניה (1)

הצלבן פרנק יצא למסע צלב כדי לשחרר את ירושלים. בדרכו הארוכה מצרפת לארץ ישראל, הוא אסף מטבעות זהב בכל מדינה שבה הוא עבר. הוא צבר לו שק מטבעות, ושמר עליו מכל משמר. הוא לא נטש את השק אף לא לרגע, השק היה צמוד אליו כשעבד, כשאכל, כשהשתתף בקרבות, כשישן וכשהתקלח (אחת לחודש...). ב-1265, כשהשליט הממלוכי האיום בייברס כבש את העיר אפולוניה, הטמין פרנק את האוצר וברח מהמצודה במנהרת מילוט שנחפרה מהמבצר אל הנמל. פרנק עלה על ספינה והפליג לאירופה. הוא השאיר אחריו קלף שעליו כתב רמזים למקום המטמון.

- בכל פעם שהתלמידים ימלאו משימה בהצלחה, הם יקבלו רמז אחד למקום המטמון.
- הרמזים יכולים להיות ספרות המרכיבות מספר אוטובוס, ואז מטמון מטבעות הזהב (משוקולד) בכד יהיה אצל הנהג, או כל רעיון אחר.
- רצוי להכין את הרמזים מראש.

[אוצר הזהב הגדול במבצר אפולוניה](#)

[חזור](#)

אפולוניה בעקבות העבר (2) - משימות לתלמידים

”כל צרור אבן וקיסס עץ – מדרש פליאה, ובכל שוחה וגומה – רזי עולם”

(ח"נ ביאליק)

שרידי אפולוניה, מתוך [מויקיפדיה](#)

אפולוניה בעקבות העבר - משימות

משימה מס' 1

קראו את הקטע המצורף ורשמו את שם היישוב בכל אחת מהתקופות.

היישוב הראשון במקום זה נוסד על-ידי הפיניקים. הם כינו את המקום "ארשוף", על שם אחד מהאלים שלהם: רשף, אל המלחמה והסערה.

בתקופה ההלניסטית, זיהו תושבי המקום את האל רשף כאל אפולו, וכינו את העיר "אפולוניה".

בתקופה הרומית, התפתחה אפולוניה לעיר של ממש.

בתקופה הביזנטית, הגיעה העיר, שנקראה סוזוסה, לשיא פריחתה. היו בה נמל, גידולים חקלאיים ותעשיית זכוכית.

בתקופה המוסלמית, הייתה העיר ארסוף מוקפת חומה, ושטחה הצטמצם מאוד.

הצלבנים הצליחו להכניע את העיר ארסור בעזרת צי אניות. הם הרחיבו את העיר ובנו סביבה חפיר.

כשכבשו המוסלמים את ארסור, הם שרפו את המבצר שבה.

בתקופה העות'מנית, לא הייתה אפולוניה מיושבת, ועצי היער שהיו סביבה נכרתו לצורך בנייה והבערה.

פרסית	הלניסטית	רומית	ביזנטית	מוסלמית קדומה	צלבנית	מוסלמית מאוחרת	עות'מנית
332-586	63-332	324-63	638-324	1099-638	1291-1099	1516-1291	1917-1516
לפני"הס	לספירה						

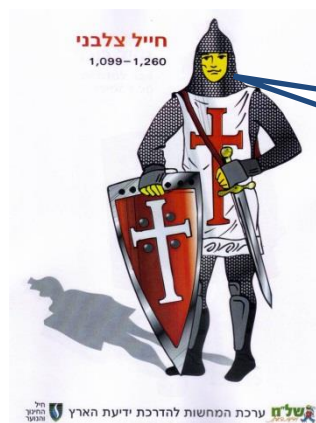
משימה מס' 2

חפיר צלבני

חפיר הוא תעלה עמוקה המקיפה את העיר כאמצעי הגנה. אמצעי הגנה זה היה מקובל בתקופה העתיקה. לפנינו חפיר יבש שהקיף את העיר משלושה כיוונים שונים. כיצד הגן החפיר על העיר?

מאיזה כיוון אין צורך בחפיר להגנה על העיר? מדוע?

שערו את עומקו של החפיר ואת רוחבו.

הידעתם כי באירופה היו החפירים מלאים מים ושרצו בהם תנינים רעבים? מדוע בארץ השתמשו רק בחפירים יבשים?

משימה מס' 3

ווילה רומית

ברוכים הבאים לוויילה הראשונה של הרצליה פיתוח. הווילה הרומית תוכננה ונבנתה על-פי מסורת האדריכלות הרומית, ויש בה חצר פנימית פתוחה שמוקפת חדרים. היעזרו בתרשים וענו: כמה חדרים יש בוויילה הרומית? כמה קומות יש בה? _____

בבנייה השתמשו בסלע הכורכר המקומי, בשתי שיטות:

1- אבני גזית – אבן מסותת, מוחלקת וישרה

2- אבן גוויל – אבן טבעית שאינה מיושרת

במה השתמשו לבנייה באפולוניה?

באיזה סוג אבנים השתמשו לבניית הווילה – גזית או גוויל?

משימה מס' 4

ברכות המים הביזנטיות

ברכות המים נמצאות בחלק התחתון של התל, מדוע?

כמה ברכות יש באתר? _____ מהי צורתן? _____

כיצד נאטמו מפני חלחול המים?

הימצאותם של ברכות מים ושל בורות מים מעידה על כך שהעיר צרכה מי גשם / מי תהום (מחקו את המיותר ונמקו תשובתכם).

משימה מס' 5

כבשן סיד עות'מני

קראו את המידע שעל לוח ההסבר במקום וענו:

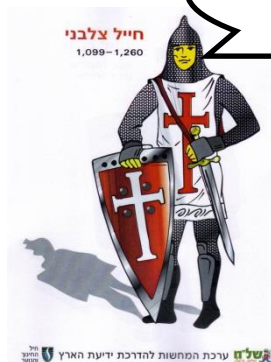
למה שימש הכבשן? _____

מהי צורתו? _____

תארו את תהליך הפקת הסיד _____

מדוע צבע האבנים שחור? _____

הידעתם כי תהליך שרפת אבני הגיר נמשך בין
שלושה ימים לשישה?

אבן גוויל: אבן שאינה מסותת ואין לה צורה וגודל מיוחדים. היא נותרה במצבה הטבעי, כפי שהיא מצויה בשטחים הפתוחים או בשדות, או שהיא נוצרה כפסולת מעבודות חציבה.

אבן גזית: אבן חתוכה ומסותתת. המונח "אבן גזית" מיוחד לאבנים מלבניות בעלות פאות הניצבות זו לזו.

מבצר צלבני

המבצר הוא המעוז האחרון שנותר בעיר. קראו את המידע במקום וענו:
מי הסולטן אשר הכניע את הצלבנים ובאילו תחבולות?

כניסה למבצר
האם אתם מזהים אבן סף השונה מהכורכר? מה צבעה וממה היא עשויה?

מהי מערכת ההגנה שלה נדרש שער העיר בעבר ומדוע? _____

פיר

מהו המכנה המשותף בין הפיר לבין מנהרות המסתור שבשפלה?

חדר אוכל

לדעתכם, ממה הסיקו הארכיאולוגים כי לפנינו חדר אוכל?

אילו חדרים נמצאו בסמוך לחדר האוכל? _____

מטבח

ברכות המים במטבח מטווחות. למה שימש הטיח? ממה הוא עשוי?

איזו צורה הייתה לתנורי הבישול? כמה תנורים היו? _____

אבני קלע

מדוע קוראים לאבנים אלו אבני קלע? _____ למה הן שימשו?

רמז :

העריכו כמה שוקלת כל אבן. _____ העריכו כמה אנשים נדרשו להרמת כל אבן. _____

החדר השרוף

מהי העדות לכך שהצלבנים נאלצו לשרוף את המצודה ולהרוס אותה לאחר תבוסתם?

הידעתם? במבצר ובסביבתו נמצאו כ-2,200 אבני קלע. רובן ליד שער הכניסה.

[חזור](#)

מיינו את הפרטים בנוף לרבדים

ציינו את פרטי הנוף שראיתם עד כה במסלול ואת הפרטים הנוספים הנראים בתצפית

רובד פיזי (הטבע הדומם. אינו יציר האדם)	רובד ביוטי (צמחים ובעלי חיים בטבע ללא מעורבות האדם)	רובד אנושי (מעשה ידי אדם בעבר ובהווה)

סיכום

ציינו לפחות שני קשרים בין הרבדים, והסבירו במה מתבטא הקשר.

1. קשר בין רובד _____ לרובד _____. תיאור: _____

2. קשר בין רובד _____ לרובד _____. תיאור: _____

3. קשר בין רובד _____ לרובד _____. תיאור: _____

משימה 1

פרסית	הלניסטית	רומית	ביזנטית	מוסלמית קדומה	צלבנית	מוסלמית מאוחרת	עות'מנית
332-586	63-332	324-63	638-324	1099-638	1291-1099	1516-1291	1917-1516
לפני'הס		לספירה					
ארסוף	אפולוניה	אפולוניה	סוזוסה	ארסוף	ארסור	ארסור	נטושה

משימה 2

חפיר צלבני

חפיר הוא תעלה עמוקה המקיפה את העיר כאמצעי הגנה. אמצעי הגנה זה היה מקובל בתקופה העתיקה. לפנינו חפיר יבש שהקיף את העיר משלושה כיוונים שונים. כיצד הגן החפיר על העיר?

החפיר בלם כניסת כלי רכב ובעלי חיים לתוך העיר, עיכב את הפורצים ואפשר היערכות מול האויבים.

מאיזה כיוון אין צורך בחפיר להגנה על העיר? מדוע?

מכיוון מערב, כי המצוק הטבעי מהווה גורם מעכב ובולם.

שערו את עומקו של החפיר ואת רוחבו.

10 מטר רוחב ו-4 מטר עומק. כל תשובה הגיונית מתקבלת.

משימה 3

ברוכים הבאים לוויולה הראשונה של הרצליה פיתוח. הוויולה הרומית תוכננה ונבנתה על-פי מסורת האדריכלות הרומית, ויש בה חצר פנימית פתוחה שמוקפת חדרים. היעזרו בתרשים וענו: כמה חדרים יש בוויולה הרומית? **לספור בתרשים** במקום. כמה קומות יש בה? **שתי קומות.**

באיזה סוג אבנים השתמשו לבניית הוויולה – גזית או גוויל?
לבנייה השתמשו בעיקר באבני גזית, ולצורך מילוי השתמשו באבני גוויל.

משימה 4

ברכות המים הביזנטיות

ברכות המים נמצאות בחלק התחתון של התל. מדוע? **במקום בנמוך כדי לאגור כמות רבה של מים.**

כמה ברכות יש באתר? **3 + 1** מהי צורתן? **3 מלבניות ואחת עגולה.**

כיצד נאטמו הברכות מפני חלחול המים: **באמצעות טיח, רואים שרידים.**

הימצאותם של ברכות מים ושל בורות מים מעידה שהעיר צרכה **מי גשם** / מי תהום (מחקו את המיותר ונמקו תשובתכם). **אילו היו צורכים מי תהום, היו רואים במקום בארות, ולא בור וברכות אגירה.**

משימה 5

כבשן סיד עות'מני

קראו את המידע שעל לוח ההסבר וענו :
למה שימש הכבשן? **להפקת סיד, שהוא הבסיס לחומר הטיח.**
מהי צורתו? **כיפה עגולה.**
תארו את תהליך הפקת הסיד : **שרפת אבני גיר בטמפרטורה גבוהה מאוד.**
מדוע צבע האבנים שחור? **כתוצאה מתהליך השרפה.**

משימה 6

מבצר צלבני

המבצר הוא המעוז האחרון שנותר בעיר. קראו את המידע וענו :
מי הסולטן אשר הכניע את הצלבנים ובאילו תחבולות?
הסולטן בייברס, באמצעות מצור שנמשך 40 יום.
כניסה למבצר
האם אתם מזהים אבן סף השונה מהכורכר? מה צבעה וממה היא עשויה?
צבעה אפור או לבן – אילו אבני שיש שהובאו מקיסריה.

מהי מערכת ההגנה שלה נדרש שער העיר בעבר ומדוע? גובה שתי קומות, שני מגדלי שמירה, סבכת ברזל, דלתות עץ. השער הוא פרצה בחומת העיר, ולכן הוא חייב להיות מבוצר מאוד על מנת למנוע ולעכב את כניסת האויב לעיר.

פיר

מהו המכנה המשותף בין הפיר לבין מנהרות המסתור שבשפלה?
שניהם שימשו למילוט בעת צרה.

חדר אוכל

לדעתכם, ממה הסיקו הארכיאולוגים כי לפנינו חדר אוכל?
המבנה ארוך ונמצאו בו שרידי צלחות וכלי אכילה.
אילו חדרים נמצאו בסמוך לחדר האוכל? **מטבח, מחסן.**

מטבח

ברכות המים שבמטבח מטויחות. למה שימש הטיח? ממה הוא עשוי?
הטיח שימש לאיטום הברכות, הוא עשוי מהסיד שהופק בכבשן הסיד בערבוב עם מים.
איזו צורה הייתה לתנורי הבישול? כמה תנורים היו? **4 תנורים עגולים.**

אבני קלע

מדוע קוראים לאבנים אלו אבני קלע? **מהמילה לקלע, קלע הוא למעשה רוגטקה, באמצעותו יידו אבנים קטנות למה הן שימשו? אבני הקלע הגדולות שימשו לפריצת חומות וביצורים באמצעות הקטפולטה או בליסטראות.**

העריכו כמה שוקלת כל אבן. **10 ק"ג.** העריכו כמה אנשים נדרשו להרמת כל אבן. **2-3.**

החדר השרוף

מהי העדות לכך שהצלבנים נאלצו לשרוף את המצודה ולהרוס אותה לאחר תבוסתם?
האבנים השחורות בחדר השרוף.

הצלבנים באפולוניה (5) – הצגה

כתבו: יובל כהן ואורלי מירון

שלוש דמויות: **צלבן** – כיתוב ורוד, **ישראלי רגיל** – כיתוב מודגש, מספר – כיתוב רגיל.

יום אחד, הולך לו איש רגיל באפולוניה. הוא כאילו מקשיב למדריך, קוטף פרחים שמורים, ובעיקר: מחפש מישחי להציק לה. קוראים לזה אהבה. וככה, בין צחוק לצחוק, מוצא עצמו איש ישראלי רגיל לבד באמצע המצוק. הוא לא מפחד. הוא יודע שאין כאן זאבים ושואין כאן דובים ושזהבה וכיפה אדומה הן רק אגדה. אבל פתאום, הוא שומע מישחו צועק:

"הצילו! אני כבר לא יכול יותר, שמישהו כבר ישמע אותי ויעזור לי!"

מסתכל האיש הישראלי הרגיל ימינה ושמאלה, ולא רואה אף אחד, אז הוא הולך בעקבות הקול. ופתאום, הוא רואה מולו תופעה מוזרה: איש לבוש שריון יושב ובוכה ומקלל.

הישראלי הרגיל ניגש לעזור. **"מה הבעיה?"** הוא שואל. האיש המוזר מסתכל עליו: **"מה הבעיה, אמרת? תגיד, אתה שומע אותי? אתה רואה אותי?"**

אישנו היקר לא נבהל, למרות שהיה בטוח שהוא חולם. **"בטח שאני רואה אותך. אז מה הבעיה שלך?"**

"שקוראים לי צלבן."

"צלבן, תגיד לי, ההורים שלך אוהבים אותך? איזה מין שם זה?"

"אתה גם שומע אותי וגם צוחק עליי. זה לא יפה, ילד. תגיד לי, אתה יודע אם ירושלים משוחררת?"

"ירושלים משוחררת ומאוחדת בריבונות ישראל לנצח נצחים."

"ישראל?? על מה אתה מדבר בכלל? מי דיבר על ישראל? ריצ'רד השלישי שיחרר או לא שיחרר את ירושלים מידי המוסלמים?"

"מי?"

"תגיד לי, איפה אתה חי?"

"אתה יודע, ישראל 2013."

"נורא מצחיק. יש לי חדשות בשבילך, אנחנו בשנת 1200. תגיד לי, אני נראה לך כמו בן 800?"

"בוא נתחיל מהתחלה. האם אני מדבר עם צלבן אמתי?"

"לא, מה פתאום צלבן? דחליל!!! בטח אמתי, איזו מין שאלה זו?"

"אמאאאאללללללהההההה"

"מה אתה צורח? בוא עזור לי לקום. אני תקוע כאן כל כך הרבה זמן באותו המצב."

"אתה ממש מחוק, מה, אתה לא יכול לקום לבד?"

"נראה לך שאם הייתי יכול לקום הייתי נשאר פה? מאז שנפלתי מהסוס התעקס לי השריון, ואני לא יכול לזוז. אבל זה עוד מילא, הזבובים, הזבובים משגעים אותי, נכנסים מתחת לשריון ומשגעים אותי."

"לא שמעת על 400K?"

"תגיד, תמיד ילדים בגילך מדברים כל כך הרבה? יש לך משהו לאכול?"

"הנה, קח פיתה עם פסטרמה."

"אוכל, אמרתי!!! בשר כבש – משהו עם הרבה שמן מטפף."

"מצטער, זה מה שיש לי."

"טוב, נאכל את זה, רק תביא לי כלב."

"מה? אתה אוכל כלבים?"

"איך אתה חושב שאני אלקה את הידיים המטונפות שלי?"

"לא שמעת על מפיות?"

"אני דווקא מעדיף כלבים, להעביר ידיים על הפרווה שלהם וככה לנקות את הזבל."

"לא אומרים על אוכל זבל! וחוף מזה, אתה ממש מסריח, אולי תתקלח???"
"מקלחת? הצחקת אותי!! אני צלבן פשוט, שבסך הכול רוצה לשחרר את ירושלים הקדושה, אני לא אביר. אני ישן בבגדים שלי מאז שאני זוכר את עצמי, ואני בחדר נמצא גם הסוס שלי, נו... אולי תעזור לי כבר לקום, אני חייב לחזור לחווה."

וככה נגמר הסיפור. ואם תהיו בשקט, תוכלו לשמוע את הצלבנים ממשיכים להילחם, לחלום על ישו, לאכול ולישון. ואם תהיו ממש מרוכזים, תוכלו גם להריח אותם...

אפולוניה – פעילויות נוספות לבחירה (6)

כתבו : ליאורה קורן ועמית רומנו

מבצרי הצלבנים בארץ ישראל

התבוננו במפת הממלכה הצלבנית בארץ ישראל המצורפת ודף המידע שברשותכם, וענו על השאלות :

1. מאין הגיעו הצלבנים לארץ ישראל?

2. מה הייתה מטרת בואם לארץ ישראל?

3. מדוע בנו מבצרים בארץ?

4. חלק מהמבצרים הצלבניים נבנו במקומות אסטרטגיים – גבוה מעל סביבתם ועל צירי

דרכים ראשיות. לדעתכם, מדוע נבנו מבצרים גם על חוף הים התיכון? _____

5. על מה רצו הצלבנים לשמור באמצעות בניית מבצרים לאורך החוף דווקא?

6. מה רצו הצלבנים למנוע באמצעות בניית מבצרים לאורך החוף? _____

7. מה היתרון בבניית מבצרים לאורך החוף? (רמז : הצלבנים הגיעו מאירופה) _____

קישור למפת [ממלכת ירושלים הצלבנית](#) - מתוך אתר מט"ח

מפה מתארת את ממלכת ירושלים הצלבנית בשלוש תקופות: בשיא כוחה, לאחר ניצחונות צלאח א-דין כששטחה הצטמצם בהתחלה לערי החוף המזרחי של הים התיכון ולבסוף למובלעות נוצרית בודדות.

דף מידע לתלמיד

בשלהי המאה ה-11, יצאו צלבנים מארצות שונות באירופה (בעיקר מצרפת) אל מסע הצלב הראשון לארץ ישראל על מנת להציל את המקומות הקדושים לדת הנוצרית בארץ מידיהם של המוסלמים. הכוחות הנוצריים שהגיעו לארץ מצפון כבשו גם את ירושלים לאחר שערכו טבח גדול בתושביה היהודים והמוסלמים.

בשנת 1100, הוקמה הממלכה הצלבנית. בשנותיה הראשונות, מיהרו שליטיה לכבוש שטחים נוספים. תוך עשור, נפלה הארץ כולה בידיהם של הצלבנים, למעט אזור הדרום ומישור החוף הדרומי. הצלבנים הקימו בארץ ישראל ישות ממלכתית שבירתה הייתה ירושלים, וקראו לה "ממלכת ירושלים".

הצלבנים בנו מבצרים ומצודות רבות לאורך הדרכים הראשיות בארץ ובמקומות אסטרטגיים בה, כדי לאפשר מעבר של עולי רגל נוצריים אל המקומות הקדושים בביטחון. חלק מהמבצרים הוקמו לאורך גבולותיה של הארץ ממזרח, בסמוך לדרכי כניסה אליה, כמו מבצר "כוכב הירדן" שבקצה עמק יזרעאל, בסמוך לגשר מעל הירדן. חלקם הוקמו בערי החוף – שהיו נחוצות לקיומם של הצלבנים בארץ: בלי ערי חוף ונמלי הים לא יכול היה הישוב הצלבני להבטיח את קיומו. דרך נמלים אלו הגיעו אל הצלבנים אספקה, אנשים, לוחמים ועוד. ערי החוף המבוצרות מנעו פלישת זרים מכיוון הים, ואפשרו לצלבנים דרך מילוט בשעת צרה. בין ערי החוף המבוצרות היו עכו, עתלית, קיסריה ויפו.

סופה של הממלכה הצלבנית הגיע בשנת 1187, כאשר השליט המצרי-סורי האגדי צלאח א-דין יצא לכיבוש ארץ ישראל. בקרב חיטין, הכריע צבאו של צלאח א-דין את הכוח הצלבני הגדול שנאסף מולו. לאחר ניצחונו בקרב חשוב זה, החלו ערי הארץ הצלבניות נופלות לידיה.

שוכתב מתוך אתר "[דע מדע](#)"

מבצרי הצלבנים בארץ ישראל - תשובות למורה

התבוננו במפת הממלכה הצלבנית בארץ ישראל המצורפת שברשותכם היעזרו בחבר טלפוני, אינטרנט, וענו על השאלות:

1. מאין הגיעו הצלבנים לארץ ישראל? **מאירופה**
2. מה הייתה מטרת בואם לארץ ישראל? **לשמור על המקומות הקדושים לנצרות**
3. מדוע בנו מבצרים בארץ? **היו צריכים להתגונן מפני המוסלמים (האוכלוסייה המקומית) שניהלו מאבק מתמיד עם הצלבנים על השליטה בארץ ישראל ובמקומות הקדושים.**
4. חלק מהמבצרים הצלבניים נבנו במקומות אסטרטגיים – גבוה מעל סביבתם ועל צירי דרכים ראשיות, מדוע? **על מנת לספק הגנה לעוברים בדרכים יבשתיות בפנים הארץ ועל מנת לשלוט בדרכים אלו.**
5. על מה רצו הצלבנים לשמור באמצעות בניית מבצרים לאורך החוף דווקא? **הצלבנים רצו לשמור על הכניסה לארץ ישראל דרך הים.**
6. מה רצו הצלבנים למנוע באמצעות בניית מבצרים לאורך החוף? **כניסת זרים הרוצים לכבוש את ארץ ישראל**
7. מה היתרון בבניית מבצרים לאורך החוף? (רמז: הצלבנים הגיעו מאירופה) **זה מאפשר מילוט מהיר דרך הים בעת צרה.**

תולדות אפולוניה

את היישוב הראשון במקום ייסדו ה- פעולת הכפלה+50+מילה נרדפת ליבנה, בסוף המאה השישית לפני הספירה (התקופה הפרסית). הם כינו את המקום 1, 200, 300, 6, 80, על שם אחד מהאלים שלהם: 200 + דרגה בכירה בטבחות, אל המלחמה והסערה. הם ניצלו את הים למחייתם: הוציאו ממנו חלזונות שמהם הפיקו את צבע ה-אדום עז,

במפרץ הקימו מעגן ל-

= שבהן סחרו עם העולם היווני.

בתקופה ההלניסטית, זיהו את המקום עם 6+ בשבילו, וכינו את העיר "אפולוניה". מאוחר יותר, נכבש המקום על-ידי משפחת המכבים + ים. בתקופה ה- בירת איטליה+ית, התפתחה אפולוניה ונהייתה לעיר של ממש.

בתקופה הביזנטית, הגיעה העיר, שכונתה אז 5, 60, 6, 7, 6, 60, לשיא פריחתה. היא נהייתה לעיר

של דרום השרון.

בתקופה המוסלמית, שלטו בעיר מאמיני הקוראן, והם כינו אותה אר+ מילה נרדפת לקץ, והקיפו אותה בחומה. בשנת 1099 לספירה, לאחר שכבשו את ירושלים, צרו ה- ניס עליה, אך לא הצליחו לכבשה. רק באביב 1101, הצליח המלך בלדווין הראשון להכניעה, הם כינו אותה: ר _ _ (ההיפך ממותר). באמצע המאה ה-12, נמסר כל אזור דרום השרון למשפחת אצילים צלבנית, והמקום היה לבירת האזור. המוסלמים ומאמיני הברית החדשה נלחמו ביניהם, והמקום עבר מיד ליד. בשנת 1241, החלו הצלבנים להקים את המבצר ה- שם לא רואים את השמש. מבצר זה לא עמד בלחץ המתקפות של המוסלמים. באביב 1265, עלה על העיר הסולטן הממלוכי טינוק באנגלית+ראש בערבית, בראש צבא גדול וחזק. במשך מ ימים התנהל הקרב עד שהעיר נכבשה. הסולטן אילץ את המגנים לשרוף את המבצר, ולקח אותם בשבי. הממלוכים הקימו במקום משלט צבאי. לימים נעזב המשלט, ומאז לא יושב עוד המקום.

ציר הזמן באפולוניה

פרסית	הלניסטית	רומית	ביזנטית	מוסלמית קדומה	צלבנית	מוסלמית מאוחרת	עות'מנית
586 לפנה"ס	332	63	638-324	1099-638	1291-1099	1516-1291	1516-1917
לפנה"ס	לפנה"ס	לפנה"ס					
332-	63 לפנה"ס	332-					
לפנה"ס		לספירה					

תולדות אפולוניה – תשובות למורה

את היישוב הראשון במקום ייסדו ה- פיניקים, בסוף המאה השישית לפני הספירה (התקופה הפרסית). הם כינו את המקום ארשוף, על שם אחד מהאלים שלהם: רשף, אל המלחמה והסערה. הם ניצלו את הים למחייתם: הוציאו ממנו חלזונות שמהם הפיקו את צבע השני, במפרץ הקימו מעגן ל- אניות שבהן סחרו עם העולם היווני.

בתקופה ההלניסטית, זיהו את המקום עם אפולו, וכינו את העיר "אפולוניה". מאוחר יותר, נכבש המקום על-ידי חשמונאים. בתקופה ה- רומית, התפתחה אפולוניה והייתה לעיר של ממש.

בתקופה הביזנטית, הגיעה העיר, שכונתה אז "סוזוסה", לשיא פריחתה. היא נהייתה לעיר נמל של דרום השרון.

בתקופה המוסלמית, שלטו בעיר המוסלמים, והם כינו אותה "ארסוף", והקיפו אותה בחומה. בשנת 1099 לספירה, לאחר שכבשו את ירושלים, צרו הצלבנים עליה, אך לא הצליחו לכבשה. רק באביב 1101, הצליח המלך בלדווין הראשון להכניעה, הם כינו אותה: ארסור (ההיפך ממותר). באמצע המאה ה-12, נמסר כל אזור דרום השרון למשפחת אצילים צלבנית, והמקום היה לבירת האזור. המוסלמים והנוצרים נלחמו ביניהם, והמקום עבר מיד ליד. בשנת 1241, החלו הצלבנים להקים את המבצר ה- הצפוני. מבצר זה לא עמד בלחץ המתקפות של המוסלמים. באביב 1265, עלה על העיר הסולטן הממלוכי בייברס, בראש צבא גדול וחזק. במשך 40 ימים התנהל הקרב עד שהעיר נכבשה. הסולטן אילץ את המגנים לשרוף את המבצר, ולקח אותם בשבי. הממלוכים הקימו במקום משלט צבאי. לימים, נעזב המשלט, ומאז לא יושב עוד המקום.

ציר הזמן באפולוניה

פרסית	הלניסטית	רומית	ביזנטית	מוסלמית קדומה	צלבנית	מוסלמית מאוחרת	עות'ומנית
586 לפנה"ס	332	63 לפנה"ס	324-638	1099-638	1291-1099	1516-1291	1917-1516
לפנה"ס 332-	לפנה"ס- 63 לפנה"ס	לפנה"ס 332- לספירה					

המבצר כמבנה הגנתי

אתם עומדים מול מבצר ארסור, שאת בנייתו התחיל ז'אן ד'איבלין ד'ארסור בשנת 1241 לסה"נ. מבצר זה נועד להגן על הסניור של מחוז דרום השרון ועל אנשיו מפני התקפות המוסלמים. בשנת 1265 לסה"נ, החריבו את המבצר המוסלמים הממלוכים, בראשות הסולטן בייברס. משימה: עליכם לערוך רשימה של כמה שיותר אלמנטים במבנה המבצר שאפשרו הגנה על המקום ועל המגנים עליו. יש לצלם כל אלמנט שציינתם. כל אלמנט שיצוין יזכה את הקבוצה ב-5 נקודות. הצעה: הסתכלו על המבנה כמכלול ועל הפרטים השונים שבו. בונים של 10 נקודות: חפשו חצי ברזל הנעוצים באבני המבצר שלאורך השביל וצלמו אותם.

[חזור](#)

צלבנים, מתוך [ויקיפדיה](#)

חיי היומיום במבצר

אתם נמצאים עתה בתוך המבצר. מצאו את החצר המרכזית, את המטבח, את חדר האוכל, את מתקן הטחינה, את מתקן האחסון ואת האולמות השונים. דמיינו את המראות, את הקולות ואת הריחות שהיו במקום בימים שבהם חיו אנשים במבצר.

משימה: קראו את הקטע המצורף והמחיצו אותו להצגה קצרה. הציגו את ההצגה בחצר המרכזית וצלמו את ההצגה בווידיאו.

המטבח בימי הביניים, מתוך ויקיפדיה

ברויגל, "חתונת האיכרים" (ציור מימי הביניים של פיטר ברויגל), מתוך ויקיפדיה.

הציור ממחיש את מראה המטבח בימי הביניים, ואפשר ללמוד ממנו על היבט זה בחיי היומיום של הצלבנים.

מהווי החיים במצודות הצלבנים

קטע מעובד מתוך: אברהם שטאל ורוני אלנבלום (1982), "מהווי החיים במצודות הצלבנים"

המתבונן בתמונות של טירות ושל מבצרים מימי הביניים, מתרשם מגודל הטרירות והמבצרים ומדמיין לעצמו את חיי הפאר והנוחות שחיו היושבים בהם.

כדאי שתדעו שאמנם החיים בטרירות היו נוחים יותר מאשר החיים בבקתות האיכרים, אך לאנשים שחיו בטרירות היו בעיות רבות.

תושבי הטרירה חיו בחשכה גם בשעות היום. חלונות הטרירה (או המבצר) היו צרים והיו מכוסים בבדים או בגליונות קלף. את הטרירה האירו בנרות שגרמו לריחות רעים ולעשן. בטרירות המלכים והאצילים העשירים היו חלונות זכוכית – שהיו יקרים מאוד באותה תקופה. טירות העשירים הוארו בנרות חלב, וכשנערך משתה בטרירה, הודלקו לפידים שגרמו לעשן ושפגעו בשטחי הקיר. האולמות היו קרים. במרכז האולם, נהגו להבעיר מדורה. סביב המדורה ישבו האנשים המכובדים, ובקצה האולם ישבו, רועדים מקור, המשרתים והחיילים.

הריהוט היה פשוט. האורחים סעדו על שולחנות עשויים עץ וישבו על ספסלי עץ, לפי סדר החשיבות. הברזל הונח על פרוסת לחם, משום שלא היו צלחות. הארוחה נאכלת בידיים (המזלג הובא לאירופה רק במאה ה-11 על-ידי נסיכה ביזנטית).

את הידיים המלוכלכות נהגו לנקות בבגדים, בשולחן עצמו או על גבם של הכלבים שחיו מתחת לשולחנות לשיירי המזון. את המרק שתו מקערות, וכוסות היין היו משותפות לסועדים מספר. מנהגי הנימוסים היו שונים מאלו של ימינו. ממחטות לא היו (הן הוכנסו לשימוש רק במאה ה-15). אנשים קנחו את אפיהם בידיהם. האנשים השמיעו קולות שונים בזמן הארוחה ולאחריה, פלו כינים משערותיהם וגירדו את גופם בפומבי.

במבצרים רבים לא היה חדר שינה לאדון, וכדי לשמור על פרטיות נהגו להקיף את המיטה בוילון. אנשים ישנו בבגדיהם כדי להתחמם. לאדונים היו שמיכות, כרים וסדינים. האדונים ישנו בעירום. רק במאה ה-14 התחילו להשתמש בבגדים מיוחדים לשינה (פיג'מות).

אנשים לא נהגו להתרחץ. הם התרחצו רק לכבוד טקס חשוב. כדי להרגיש רעננים, הם נהגו להזליף על גופם בושם. הריח בטרירה ובמבצר היה איום ונורא: ריח עשן, ריח שאריות מזון, ריח האנשים שלא התרחצו. השטיחים והבגדים שרצו חרקים, סדקים בחומות שימשו כבתי שימוש, והפסולת נזרקה בחצר. מזונם של אנשי הטרירה כלל בעיקר בשר ציד, בשר ארנבות ובשר חזירים, עופות ים, דגים וביצים.

לרוב, תינוקות שנולדו בטרירה נמסרו להנקה למיניקות שהובאו לטרירה במיוחד או לנשות האיכרים בכפר. הילדים הסתובבו בטרירה ושיחקו במשחקים שהכינו עבורם המבוגרים. בגיל שבע, הועברו הילדים לטרירה אחרת להתחנך בה. בתקופה זו, האמינו שההורים אינם יכולים לחנך את ילדיהם הפרטיים, אך הם יכולים לחנך ילדי אחרים.

בטרירה לימדו את הבנים כיצד להתנהג, לרקוד, לצוד ולהילחם. הבנות למדו לתפור, לרקום, לבשל ולרפא פצעים ומחלות באמצעות צמחים.

חזר

עבודת הארכיאולוג

הערה למורה: יש לתאם מראש מפגש עם ארכיאולוג דרך מחלקת החינוך של רשות הטבע והגנים או דרך האתר עצמו. המפגש כרוך בתשלום.

אתם נמצאים עתה באחד משטחי האתר שבהם עדיין מתנהלת חפירה ארכיאולוגית. בעוד דקות מספר תיפגשו עם ארכיאולוג מקצועי.

משימה

א. עליכם להכין לפחות שמונה שאלות על עבודת הארכיאולוג – שיטות, כלים, ניתוח הממצא וכדומה. [התמונות](#) יכולות לעזור בכם רעיונות לשאלות.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

צילום: אסף קראוני- מטמון המטבעות – עיר דוד
מתוד: [ויקיפדיה](#)

צילום: תמר הירדני – חפירות –
עיר דוד מתוד: [ויקיפדיה](#)

צילום: אפי אליאן – חרסים וכלים עתיקים שהתגלו בחפירות מתוד: [ויקיפדיה](#)

ב. עליכם לצלם עדויות מהשטח לעבודת הארכיאולוג.

שחזור המבצר

אתם נמצאים עתה מול המבצר. מאחורי המבצר משתרע הים התיכון. המבצר, כפי שאנו רואים אותו היום, עומד בחורבנו לאחר ההרס והחורבן שהותירו אחריהם הכובשים המוסלמים ועקב שוד אבן לצורך בנייה (לצערנו, השוד מתרחש גם היום).
משימה: עליכם לשחזר, בציור או ברישום, את מבנה המבצר כפי שהיה בעבר על-פי דמיונכם ועל סמך העדויות שעדיין קיימות בשטח.

היעזרו גם בצילום של אפולניה ממבט על, מתוך אנציקלופדייה [ynet](https://www.ynet.co.il)

אפולוניה ממבט על, מתוך: [ויקיפדיה](https://www.ynet.co.il) צילום: אסף צ.

הצעות לשחזור מבצר אפולוניה (7)

זרקור מידע על המרינה בהרצליה (8)

המרינה, הגדולה בישראל, הוקמה בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-20. היזמים זכו במחצית משטח המתחם לצורכי מסחר, נופש ותיירות, בתמורה להקמת המרינה על כל מתקניה. המרינה נפתחה בשנת 1995 והוכרזה כנמל בינלאומי.

פתח הכניסה למרינה מהים הוא מכיוון צפון-מערב, בדומה לכל הנמלים בארץ הנמצאים לחופי הים התיכון – הן נמלים קדומים הן נמלים בני זמננו. זאת בשל כיווני הרוחות וכיווני נדידת החולות. החולות הנודדים עם זרמי המים מכיוון דרום עלולים להצטבר על קרקעית הנמל, ולכן המזח בנוי מדרום וממערב (בדומה למזח בנמל העתיק של קיסריה). הפתח מצפון מאפשר גישה נוחה לנמל והגנה על כלי השיט העוגנים בו.

ביקורת נוקבת הופנתה כלפי בוני המרינה, והתקיימו כמה התדיינויות משפטיות בעניינה. זאת משתי סיבות:

א. חוקיות השימוש במבנים שבמתחם לשם מגורים

החברה להגנת הטבע טענה כי על חוף ים להיות נגיש לכלל הציבור. ב-1999, קבע בית המשפט המחוזי בתל-אביב כי אין לעשות בנכסים שימוש לדירות מגורים. בשנת 2006, אישר בית המשפט העליון את פסק הדין ואסר את השימוש בדירות במרינה למגורים, בקובעו כי על הדירות, למעט אלו שנמכרו לפני חודש דצמבר 1999, לשמש כדירות נופש, שבעליהן יצטרכו להשכירן כיחידות מלונאיות. על-פי המתווה שנוסח, החל מ-1 באפריל 2011, יחויבו בעלי הנכסים להשכירם מידי שנה בשנה לתקופה שלא תפחת מ-9 חודשים.

ב. איכות הסביבה

יש הגורסים כי המרינה גרמה להרס רצועת החוף, עקב עצירת החול המגיע מהים מכיוון דרום. ההרס מתבטא בצמצום רוחב החוף החולי המשתרע בין קו המים לבין צוקי הכורכר שמצפון למרינה. רוחב החוף צומצם עד כדי כך שהגלים מתנפצים ישירות על הצוקים, דבר הגורם לכרסום בצוקים ולהתמוטטותם, כפי שקרה באפולוניה.

חופי הרצליה בין הזמנים (9)

חופי הרצליה בשנים 1972 ו-2003

תמונה הממחישה את השינויים בקו החוף והמצוק בהרצליה באתר: הירוקים שומרים על הארץ

המרינה בהרצליה – צילום אווירי

צילום: עמוס מרון, מתוך: ויקיפדיה

מתוך: [ויקיפדיה](#)

לוטו קונכיות

לוח זיהוי לקונכיות ימיות.

לקט מהקונכיות המצויים בחוף.

זהה אותן בעזרת הציורים או הגדל אותן בעזרת מגדיר.

הערה: מספרי הקונכיות כלוח זה מתאימים למספריהן במגדיר של דר' ברט.

מגדלון 62	ארגמון כהה קוצים 74	ארגמון חד קוצים 73	יוניח ים 88
פי כושי 15	בועית 21	חרוט ים 98	ארגמניה אדומה פה 90
אקון חגור, 83	חדשן (כפיפת סרוגה) 25	צלחית 5	יסרוק 3
ליביה 125	מיטילוס 176	חסרק 186	צדפה סגיינים 175
בעמיה 105	סירה קטומה 140	תולעון ים 1	בלוט ים (סרטן יונק)

הערה: עם סיום המשחק, השאר את הקונכיות על חוף הים!!

חזר

מתוך: תיק למדריך, החברה להגנת הטבע (גם באתר [טיולי](#))

משחקים ונהנים (11)

שלושה מקלות

אביזרים : שלושה מקלות המונחים במקביל זה לזה, במרחקים שונים זה מזה.
הוראות :

- א. כל משתתף בתורו צריך לעבור את שלושת המקלות בשלוש קפיצות, בלי לגעת במקלות עצמם.
מי שלא עובר – נפסל ויוצא מהמשחק.
- ב. הקופץ האחרון מרחיק את המקל האחרון עד המקום שאליו הגיע בקפיצתו (אפשר להזיז בהתאם גם את המקל האמצעי כך שהמרחק בין שלושת המקלות יישאר שווה).
- ג. מנצח זה שהצליח לעבור את המרחק הרב ביותר.

מרוץ שליחים

- א. חלוקה לשתי קבוצות שוות, הקבוצות עומדות מאחורי קו מוגדר.
- ב. מגדירים סימן מסוים מול הקבוצות כמטרה.
- ג. כל קבוצה שולחת משתתף אחד שעליו להגיע במהירות אל המטרה ולחזור במהירות לקבוצה על מנת שהמשתתף הבא אחריו יצא לדרך.
- ד. הקבוצה שאחרון חבריה חזר למקומו ראשון מנצחת.

אפשרויות נוספות

- א. להוסיף חפץ שאותו אמור הרץ להעביר לבא בתור אחריו.
 - ב. הוספת אתגר למרוץ – הגדרת אופן ההתקדמות המותר :
- ריצה מהירה,
ניתור על רגל (ימין או שמאל),
קפיצת צפרדע,
קפיצה ברגליים צמודות,
מרוץ מריצה.

מעגל השל"ח (12)

[מהו מעגל השל"ח](#)

[דיון במסר הערכי](#)

המסר הערכי: אחריותי לאיכות הסביבה, הלאום והחברה נובעת מהיותי מושפע מהם ומשפיע עליהם.

כללי שיחה

- א. שיחה במעגל.
- ב. דיבור ברשות.
- ג. משפט קצר
- ד. הקשבה.
- ה. תגובה עניינית ולא-שיפוטית.

שאלות מנחות

1. מה למדנו היום שהיה חדש עבורך?
 2. אילו תופעות שמבטאות את השפעת האדם על סביבתו ראיתם במהלך היום (השפעה חיובית, השפעה שלילית, השפעה בלתי-הפיכה) מהן התוצאות של השפעות אלו?
 3. מה צריך האדם ללמוד מכך בעניין השפעתו על הסביבה ובעניין מעשיו?
- מיקוד:** העלאת המודעות לכך שכל מה שאני בוחר לעשות או לא לעשות יש השפעה, לכן יש לי אחריות: על מעשי ועל התוצאה שלהם.
- מכאן אנחנו גם למדים שיש להקדים מחשבה למעשה ובכל מקרה חשוב להבין שיש כאן עניין של בחירה.

דוגמות להתייחסות

- שחזור אתר ארכיאולוגי – משמעות השחזור בהיבטים של שימור ופיתוח.
- חוף הים של הרצליה, כולל מצוק הכורכר של אפולוניה, בעקבות בניית המרינה.
- יחידות הדיור הפרטיות במרינה – חוף ים הוא נחלת הציבור או נחלת בודדים בעלי ממון בלבד.
- המשטרה הבריטית וסיפור ספינת המעפילים "ברל כצלסון" – הנצחה ושימור המורשת באופנים שונים: סיפור האירוע, אנדרטה, שלט הנצחה ועוד.
- ניקיון החופים.

4. ספר על רגע במהלך היום או על מקום במסלול שהיה משמעותי עבורך.

ביבליוגרפיה מומלצת

- בנימין-זאב, קצר (עורך) (תשמ"ז), הצלבנים בממלכתם: מחקרים בתולדות א"י 1099-1291, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- מסע אל העבר: עולמות נפגשים (2012) (ספר לימוד היסטוריה), תל-אביב: מט"ח.
- פראוור, יהושע (1963), תולדות ממלכת הצלבנים בא"י, ירושלים: מוסד ביאליק.
- פראוור, יהושע (1973), הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית, ירושלים: מוסד ביאליק.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- [אניית המעפילים "ברל כצנלסון".](#)
- [אתר רשות הטבע והגנים – אפולוניה.](#)
- [דף סיור באתר אפולוניה, רשות הטבע והגנים.](#)
- [חוברת הפעלה של רשות הטבע והגנים.](#)
- [חופי הרצליה – תמונות נדירות מהאוויר, 1971.](#)
- [חייל צלבני – תמונה.](#)
- [מסידנא עלי עד נחל פולג – צור שייזף.](#)
- [מפגש צלבנים ומוסלמים לאור ממצאים באפולוניה ובסידנא עלי.](#)
- [נכנע לכוחות הטבע – מצוק אפולוניה.](#)
- [נסים כחלון – האקולוגי האחרון.](#)
- [נסים על המים – סיפורו של נסים כחלון, יוטיוב.](#)
- [סכנת התמוטטות צוק הכורכר בהרצליה.](#)
- [סרט משפחתי של צחי באפולוניה.](#)
- [סרטון – טיפ לטיול באפולוניה.](#)
- [צלבנים בויקיפדיה.](#)

